

سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران بایسته‌ها و الزامات

www.ketab.ir
به اهتمام

عابد اکبری - مهدی میرمحمدی

مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات
بین‌المللی ابرار معاصر تهران

۱۴۰۰

سرشناسه	اکبری، عابد، ۱۳۶۰ -
عنوان و نام پدیدآور	سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران: بایسته‌ها و الزامات/ به اهتمام عابد اکبری، مهدی میرمحمدی.
مشخصات نشر	تهران: ابرار معاصر تهران، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	۱۶۳ ص.: مصور، جدول، نمودار (رنگی)؛ ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م.
فروست	ابرار معاصر تهران؛ ۵۳۴.
شابک	۶۵۰۰۰۰ ریا: 978-964-8680-12-6
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
موضوع	همگرایی منطقه‌ای
موضوع	*Regional integration
موضوع	ایران -- روابط خارجی -- قرن ۱۴
موضوع	Iran -- Foreign relations -- 20th century
موضوع	ایران -- سیاست و حکومت -- قرن ۱۴
موضوع	Iran -- Politics and government -- 20th century
شناسه افزوده	میرمحمدی، مهدی، ۱۳۵۹ -
رده بندی کنگره	۵۳۳۰JZ
رده بندی دیویی	۳۴۱/۲۴
شماره کتابشناسی ملی	۸۴۷۲۹۱۶

انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران؛ ۵۳۴

تهران: صندوق پستی ۳۸۴۹ - ۱۵۸۷۵، تلفن: ۰۲۱-۸۸۷۵۶۲۰۳، نمایر: ۸۸۵۰۰۲۵۰

نشانی اینترنت: www.tisri.org پست الکترونیک: info@tisri.org

سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران: بایسته‌ها و الزامات

نظارت و اجرا: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران - معاونت

پژوهشی

به اهتمام: عابد اکبری - مهدی میرمحمدی

صفحه‌آرا: منصوره سعادت

چاپ نخست: شهریورماه ۱۴۰۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴ - ۸۶۸۰-۱۲-۶

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

قیمت: ۶۵,۰۰۰ تومان

همه حقوق محفوظ است.

فهرست مطالب

۷	مقدمه
	باز در آمدی نظری بر سیاست همسایگی
۱۳	روح الله طالی آرانی
	الزامات و زمینه های دیپلماتی همسایگی و منطقه ای
۲۵	مهدی شاپوری
	ایران قوی؛ الزامات سیاست همسایگی قدرتمند و کارآمد در قرن ۱۵
۴۱	یاسر نورعلی وند
	گفتگوهای منطقه ای؛ الزامات، فرصت ها و راهبردهای جمهوری اسلامی ایران
۵۷	وحیده احمدی
	الزامات سیاست همسایگی برای جمهوری اسلامی ایران؛
	نگاهی منطقه ای و بین المللی
۷۳	فاطمه نکولعل آزاد
	الزامات سیاست همسایگی ایران در دوره تحریم ها
۸۵	طیبه واعظی
	ظرفیت ها و بایسته های سیاست همسایگی برای خنثی سازی
	تحریم های یک جانبه آمریکا
۹۵	مرتضی نور محمدی

مقدمه

ایران نیاز مبرمی به عملیاتی کردن مزیت‌های نسبی بالفعل خود در یک محیط پایدار منطقه‌ای دارد. محیط پایدار به معنای وجود حداقلی از ثبات سیاسی و امنیتی به شکلی است که بتوان در سطح تاکتیکی و راهبردی برنامه‌ها و اولویت‌های کشور را دنبال کرد. اتفاق نظری وجود دارد که علیرغم وجود این ظرفیت بالقوه جغرافیایی، محیط پیرامونی ایران به دلایل مختلف از جمله بی‌ثباتی سیاسی (با زمینه تعارضات منافع در بین گروه‌های مختلف) و مداخلات خارجی ناپایدار است. وابستگی سیاسی - امنیتی برخی کشورهای منطقه، زمینه نفوذپذیری منطقه و در نتیجه مداخلات خارجی را فراهم کرده است. از این رو بخشی اصلی از رسالت سیاست خارجی ایران در سطح منطقه‌ای باید معطوف به کمک به پایدار کردن این محیط باشد. اتخاذ یک سیاست خارجی جدید در آغاز هزاره شمسی به معنای اتخاذ راهبردها و سیاست‌های بین‌المللی و منطقه‌ای مشخص است که ضمن در نظر گرفتن تحولات و تغییرات کلان در سطح نظام بین‌الملل، می‌تواند مزیت صرفاً جغرافیایی ایران را (دومین کشور پر همسایه جهان) به مزیت ژئوپلیتیکی تبدیل کرده و زمینه شکل‌گیری یک سیاست منسجم همسایگی را فراهم کند.

واقعیت این است که تاکنون فرصت دومین کشور پرهمسایه دنیا بودن برای ایران به راهبرد مشخص و عملیاتی جهت تشکیل اجتماع هویت‌بخش یا سازماندهی فرهنگی و سیاسی مشخصی مثل سیاست همسایگی تبدیل نشده است. این درحالی است که درهم‌تیدگی فرهنگی و تاریخی با این تعداد کشور می‌تواند یک فرصت

بی‌نظیر برای نزدیکی ملت‌های منطقه بر اساس فرصت‌ها و چالش‌های مشترک باشد. سیاست همسایگی با صرف یک طرح کلامی و گفتمانی به دست نمی‌آید، زیرا دستاوردهای سیاست همسایگی نه با آرزوهای مشترک با همسایگان تعیین می‌شود و نه صرفاً یک ژست گفتمانی است. اصولاً مجاورت جغرافیایی صرف به خودی خود شاخص ضعیفی برای صحبت از موفقیت یا طرح بحث درباره اهمیت آن است. رویکرد متناسب با کشورهای همسایگان، انعطاف‌پذیری در تعاملات سیاسی-امنیتی؛ روزآمد کردن چابک قوانین تجاری و اتخاذ مسئولیت مشترک در مواجهه با مخاطرات بخشی از این ضرورت است. هدف نیز باید تعمیق تعامل با کشورهای همسایه حول منافع مشترک و دسترسی به فرصت‌هایی مشترک باشد.

فرصت بهره‌برداری از مزیت ژئوپلتیک گفته شده تاکنون پیش نیامده است زیرا از بعد از جنگ سرد تاکنون محیط همسایگی ایران بیش از سایر مناطق جهان دستخوش بی‌ثباتی، ناامنی و تداوم علل توسعه‌نیافتگی بوده است. این منطقه از یک سو، با چالش‌های درونی مانند نبود ترتیبات نهادین ثبات‌ساز درونی دولت‌های شکننده، و گسترش اختلافات سرزمینی و مرزی و تجزیه‌طلبی، و از سوی دیگر، با مداخلات خارجی، نزول جایگاه در اقتصاد جهانی و ناتوانی در تغییر وضعیت خود در نظام نابرابر تقسیم کار جهانی مواجه بوده است.

الگوهای سیال دوستی و دشمنی، تشدید رقابت تسلیحاتی قدرت‌های بزرگ در همسایگی ایران و تشدید بی‌ثباتی‌ها و به‌دنبال آن، جنگ‌های سایبری و تجاری با هدف دراختیار گرفتن بازارهای مصرف این منطقه، رقابت بر سر کسب منابع آب و انرژی، بحران مشروعیت دولت‌هایی که عمدتاً وابستگی‌های ساختاری آنها به غرب مانع از توسعه متوازن این کشورها شده، اختلافات مرزی و ممانعت از جریان صحیح واگذاری قدرت و چرخش نخبگان و بالاخره جنگ‌های نیابتی متعدد و مهم‌تر از همه،

بحران مشروعیتی است که تلاش می‌شود به آن دامن زده شود، بخشی از دلایل بی‌ثباتی‌های محیط همسایگی ایران است. به عبارتی دیگر وجود سطح بالایی از رقابت و تنش در روابط کشورهای این منطقه نشانه‌ای از نگرانی‌های شدید امنیتی همسایگان نسبت به یکدیگر و حاکم بودن فضای رقابتی بین آنهاست. نتیجه امر تبدیل محیط همسایگی به منطقه‌ای نفوذپذیر، ناتوان در شکل دهی به ترتیبات امنیتی درون‌زا برای حل و فصل منازعات بوده است.

سیاست همسایگی فراتر از سیاست خارجی تعامل با کشورهای همسایه بر اساس اصل احترام متقابل، منافع و مخاطرات مشترک است. سیاست همسایگی با محوریت دیپلماسی و ژئوپلیتیک، ابزاری برای تقویت ثبات، افزایش رفاه، ارتقای امنیت و تامین منافع مشترک کشورهای است. از این رو سیاست همسایگی ایران بایستی بر اساس اعتماد آفرینی، منافع مشترک با کشورهای شرق، جنوب، غرب و شمال برای تعهد مشترک در جهت همکاری با یکدیگر در زمینه‌های کلیدی باشد. عملیاتی شدن این سیاست علاوه بر منافع اقتصادی برای سرعت بخشیدن به پیشرفت کشور بر اساس مزیت نسبی در حوزه انرژی و نیروی کار خدماتی نیمه ماهر، زمینه مناسبی برای حل چالش‌ها و مخاطرات مشترک با همسایگان از جمله امنیت انسانی در قالب پناهجویی و قاچاق انسان، امنیت زیست محیطی در قالب خشکسالی و بیماری‌های واگیردار، افراط‌گرایی همراه با خشونت و تروریسم است.

در مرکز سیاست همسایگی ایران بایستی، ثبات منطقه از نظر سیاسی، اقتصادی- اجتماعی و مرتبط با امنیت نهفته باشد. به عبارتی دیگر سیاست همسایگی ایران بایستی چهار حوزه اولویت‌دار را به همسایگان به طور روشن پیشنهاد کند: حکمرانی در جهت ثبات توسعه اقتصادی و اجتماعی، اقدامات کلیدی برای ثبات اقتصادی در منطقه؛ همکاری در بخش امنیت و عمدتاً در زمینه‌های پیشگیری از درگیری، مبارزه با

تروریسم و سیاست‌های رادیکال و در نهایت امنیت انرژی و اقدامات اقلیمی. بایستی با صدای بلند و با رویه‌ای عملیاتی ذکر شود که ایران از توسعه اقتصادی کشورهای شریک خود حمایت می‌کند و آرزوها، امیدها و چشم‌اندازهای مردم منطقه، محور طرح سیاست همسایگی تهران است. این تعهد از طریق اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های پایدار منطقه‌ای و دوجانبه عملیاتی خواهد شد. این رویه نشان خواهد داد سیاست همسایگی بر اساس اولویت واقعی همسایگان جمهوری اسلامی ایران ترسیم شده است.

بدیهی است دستیابی به اهداف ترسیم شده در سیاست همسایگی نیازمند شناسایی دقیق فرصت‌های مشترک در حوزه ژئوپلیتیکی، اقتصادی، فرهنگی و اشتراکات در زمینه تبادل دانش و اندیشه، امور فرهنگی و هنری، توسعه گردشگری و سرمایه‌گذاری‌های کلان و سودآور اقتصادی و کاهش آسیب‌ها و تهدیدهای موجود است.

از سویی دیگر مهم‌ترین چالش امروز جمهوری اسلامی ایران در طرح سیاست همسایگی، یافتن راه‌هایی برای معنادار کردن منطقه‌گرایی بدون حضور امنیت‌زدای کشورهای فرامنطقه‌ای است. سیاست همسایگی «امنیت‌یاب» جمهوری اسلامی ایران در میان مدت و بلند مدت به شرط موفقیت در ارائه روشن سیاست خود می‌تواند این چالش را کمرنگ کند. بر طبق این سیاست هر یک از کشورهای منطقه بنا به میزان توانمندی و مخاطرات اولویت‌دار، می‌تواند نقشی مسئولانه در تامین امنیت منطقه بر عهده بگیرد. در این طرح، ایران و کشورهای همسایه اولویت‌های مشارکت امنیتی خود را در یک ساز و کار مشترک و هم‌اندیشانه تعیین می‌کنند و اقدام برای مقابله با آن را آغاز خواهند کرد. این سیاست علاوه بر انعطاف‌پذیری در تطبیق فرصت‌ها و چالش‌ها، با جاه‌طلبی‌های هر یک از کشورهای همسایه در سطح منطقه نیز سازگار خواهد بود.

بنابر استدلال فوق دولت سیزدهم این فرصت را دارد با باز کردن باب گفتگو در

قالب تعاملات اقتصادی، فرهنگی و در نتیجه موفقیت آن و ادامه گفتگو در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی، خلاء بنیادین یک سیاست همسایگی را پر کند. این ظرفیت‌ها می‌توانند با افزایش پویایی‌های دیپلماتیک کشور و فراهم آوردن زمین بازی جدیدی برای ایران، ظرفیت‌های بسیاری به اقتصاد، سیاست و امنیت ایران اضافه کند. در صورت موفقیت این طرح، دیگر نیازی به پرداخت هزینه‌های سنگین جهت امنیتی‌زدایی کردن روابط با کشورهای منطقه نخواهد بود.

در کتاب حاضر که با همکاری پژوهشکده مطالعات راهبردی و پژوهشگران این پژوهشکده تهیه و تدوین شده است، تلاش بر این است بخشی از چیستی و چگونگی پیشبرد و همچنین ضرورت سیاست همسایگی ایران در ابعاد مختلف تشریح و تبیین شود. به همین منظور مقالات حول محورهای مختلفی چون طرح نظری و مفهومی سیاست همسایگی (دکتر طالبی آرائی)، الزامات دیپلماسی در پیشبرد سیاست همسایگی (دکتر شاپوری)، تغییر سیاست‌های منطقه‌ای و پیشبرد سیاست همسایگی (دکتر احمدی، دکتر نکولعل آزاد)، الزامات سیاستگذاری داخلی در سیاست همسایگی (دکتر نورعلی‌وند)، نقش و تاثیر سیاست همسایگی مطلوب در مقابله و کاستن از هزینه تحریم‌های بین‌المللی و تحریم‌های یکجانبه آمریکا (دکتر نورمحمدی و دکتر واعظی) و همچنین جایگاه ابتکارات، اتحادیه‌ها و نهادهای منطقه‌ای مانند اتحادیه اقتصادی اوراسیا در پیشبرد و موفقیت سیاست همسایگی ایران (دکتر شاپوری و دکتر صادقیان) متمرکز شده است. امید است این اثر به عنوانی یکی از ابتدایی‌ترین ادبیات مکتوب شده در حوزه سیاست همسایگی برای سیاست‌گذاران و پژوهشگران علاقمند در این حوزه مفید و قابل استفاده باشد.

عابد اکبری

مردادماه ۱۴۰۰